

”ەكى بومبى، بىر سەرىك“ لەۋلى ەڭبەك ئىسغىردى

■ **جانا جۇڭگونىڭ داڭقى جىلدارى**

1964 - جىلى 10 - ايدىڭ 16 - كۈنى ساعات

15تە، ەلمىزدىڭ باتىس سولتۇستىگىدەكى ياد- رولنىق قارۇ زەرەتتەپ جاساۋ بازاسىنىڭ كەڭىستە- گىن بىر كۈشتى چارىق ئىلىپ ۋەتتى، جەر - كوكتى ەدۇر سىلكىندىرگەن زور داۋىستان كەيىن ىلىپ وت شار ساڭىراۋقۇلاقى ئىرنىزدى بۇلتقا اى- نالىپ، كوككە كوتەرىلدى. جۇڭگونىڭ تۇڭغىشى اتوم بومبىسى ئساتتى چارىلدى!

سول كۈنى كەشتە جۇڭگو ۇكىمەتنى مالىم- دەمە جارىيالاپ، بىلاي دەپ اتاپ كورسەتتى: جۇڭگو ۇكىمەتنى يادىرولنىق قارۇغا جايپاي تىم ساۋدى جانە ونى تۇبەگىلى جويۇدى ەجەلدەن قۇتتاپ كەلەدى. جۇڭگونىڭ يادىرولنىق قارۇدى دامىتى قورغانۇ ئۇشنى. جۇڭگو ارقانداي ۋا- قىتتا، ارقانداي جاعايدا يادىرولنىق قارۇدى ال- دىمەن دىستەپەيدى.

”شىنسىستان شىققان زور داۋىس“ دۇنيە جۇزىن تاڭ قىلدىردى. بۇل جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەن جۇڭگو ۇكىمەتنىڭ ىلىم - تەخنىكاغا باسا مان بەرىپ، باتىل كەسىم جاساۋنىڭ ناتىجەسى، مۇنان دا ماڭزىدىسى، قالىڭ ىلىم - تەخنىكا قىزمەتكەرلەرنىڭ اقىل - پاراساتى مەن قاجىرلى ەڭبەگىنىڭ جەمىسىن توپ- تادى. 20 - عاسىردىڭ 50 - جىلدارىنىڭ ورتا شە- نىندە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ورتالىق كومىيەتنى اتقان كوزەگەندىكىپەن ۋقىمىدى باغىپ، جاعايدى شامالاپ، ”ەكى بومبى، بىر سەرىك“تى وزەك ەتكەن مەملەكەت قورغانسىنىڭ وزىق ىلىم - تەخنىكاسىن دامىتىدى باتىل ۇيغاردى.

(ياسى 5 - بەتتە)

”جاسىل تاۋدى قالامەن سىزباساڭ دا ماڭگىلىك كوركەم سۇرەت، برحايعا نىشەك تارتىپ- ساڭ دا ماڭگىلىكتەن كەلگەن كۇي ساندىق“. يۇناندا قىزمەت تەكسەرگەن كەزدە، ياس شۇجى شى جىنيىڭ برحايدىڭ بويىنا كەلىپ ەكو- لوگىيالىق قورنىق سادىققا زەر سالا قاراپ، بر- حايدى قورعاۋ جاعدايى جونىدەگى تانىستىرۇدى تىڭداپ، برحايدىڭ بويىندا جەرگىلىكتى كادىرلار- مەن بىرگە سۇرەتكە تۇسكەننەن كەيىن: ”وسى سۇرەتنى ساقىتاپ قويىپ، بىرنەشە جىلدىن كەيىن تاغى كەلمەن، سۇدىڭ ئىپتى دە تازا، تۇنىق بولا ئۇسۇن ۇمت ەتەمىن“ دەدى.

يىل نىشكى موڭغۇلدا قىزمەت تەكسەرگەن كەزدە، ياس شۇجى شى جىنيىڭ چىڭلىق قالاسى كالاچىن حوشۇنى ما-انشان ورمان الاڭىنا بارىپ، شىجىجان كۇنىكە قاراماي ىير - قىير ورمان قورعاۋ جولىن بويلاپ ورمان ۇماعىنا كىرىپ، اعاشىاردىڭ ئۇسۇ جاعدايىن كوردى. ياس شۇجى ورمان قورعاۋشىلارغا وتانىڭ سولتۇستىگىدەگى ماڭزىدى ەكولوگىيالىق حاۋىپسىزدىك قالىقىسىن بەكەمدەپ، وسى جاپ - جاسىل جەردى، كوك- پەڭبەك رەڭدى، وسى كىرىشىكىسىزدىكتى جاقسى قورعاۋ كەرەك دەپ تاپسىردى.

چىڭخايدىڭ ەكولوگىيالىق ورنى ماڭزىدى دا ەرەكشە. قىزمەت تەكسەرگەن كەزدە، ياس شۇجى شى جىنيىڭ جەرگىلىكتى ورنىنان، سوز جوق، ئۇش وزەن قاينارىن قورعاۋدىڭ، ”جۇڭخۇانىڭ سۇ مۇناراسىن“ قورعاۋدىڭ كەلىلى جاۋىپكەرلىشىگىن ارقالاۋدى، سوز جوق، چىڭخاي كولىن اينالغان ئۇمىردىڭ ەكولوگىياسىن قورعاۋدى كۇشەيتىپ، قۇمايتىننۇدان ساقىنانۇ مەن ونى تىزگىندەۋدى، بىيك ۇستىرتىك جايلىم قۇرىلىسىن كۇشەيتىپ، جايلىمدى قالىپنا كەلتىرۇ- دى، ەگىستىكتەن ورماندى، جايلىمدى قالىپنا كەلتىرۇدى، ئۇش تەرىستىك قىتاسىن ورمانى قۇ- رىلىسىن كۇشەيتۇدى، ەنەرگىيانى ۇنەمدەپ، د- مىستىرۇدى ازايىۋدى جانە قورشاعان ورتانى كە- شەندى وگاۋدى كۇشەيتىپ، ”وزەن سۇنىڭ شى- مىسقا جۇڭگىلە اغۇنا“شىنايى كەپىلدىك ەتۇدى تالاپ ەتتى.

از ۇلت مادەنيەتىن قورعاۋغا جانە وقۇ -

1962 - جىلى 11 - ايدا ورتالىق جوۋ نىلاي ەگگەرۇشى بولغان ارناۋلى كومىيەت قۇردى. پارمەندى باسشىلىقتىڭ ارقاسىندا، بۇكىل ەل ”بىر تۇتاس جۇيە“ بولپ، سايكەسە قامال ىلىپ، ”ەكى بومبى بىر سەرىك“تى زەرەتتەپ جاساۋ ابايق السىنىن بارىنشا جەدەلدەتتى. اتوم بومبىنى زەرەتتەپ جاساۋ 1964 - جىلى الدىمەن تا- بسىققا جەتتى. 1966 - جىلى 10 - ايدىڭ 27 - كۈنى ەلمىزدىڭ تۇڭغىشى يادىرولنىق وق باسسىندىق جەردەن جەرگە اتىلاتىن باسقارلىھالى بومبىسى ئساتتى ۇشىرىلىپ چارىلدى. 1967 - جىلى 6 - ايدىڭ 17 - كۈنى ەلمىزدىڭ تۇڭغىشى سۇتەگى بومبىسىن كەڭىستىكتە چارۇ سىناغى ئساتتى بولپ، دۇنيە جۇزى بويىنشا سۇتەگى بومبىسى تەخنىكاسىن ىگەرگەن 4 - ەلگە اينالدى. 1970 - جىلى 4 - ايدىڭ 24 - كۈنى ەلمىز ”چاڭجىڭ 1“ تاسمال راكەتاسى مەن تۇڭغىشى جاساندى سەرىك ”دۇڭخاڭجۇڭ 1“دى ئساتتى ۇشىر- دى.

”ەكى بومبى، بىر سەرىك“ جۇڭگونىڭ حا- ۋپسىزدىكى مەن دامۇي جونىنەن كەلىلى سترا- تەگىيالىق مان الادى. دىڭ شياۋپىڭ اتاپ كور- سەتكەندەي، 60 - جىلداردان بەرى جۇڭگودا اتوم بومبىسى، سۇتەگى بومبىسى بولماسا، سە- رىكتى ۇشماما جۇڭگو ماڭزىدى نىقالا ىە ەل دەپ اتىھاس ەدى، قازىرگىدەي خالىقارالىق ورنى بولماس ەدى. بۇلار بىر ۇلتلىق قۇاتىن اىگىلەيدى ارى بىر ۇلتلىڭ، بىر مەملەكەتنىڭ گۇلدەنىپ - دامۇنىڭ بەلگىسى سانالادى.“

(شىنخۇا اگەنتىسىنىڭ 9 - ايدىڭ 24 - كۈنى بەيجىڭنەن بەرگەن خابارى)

اعارتۇ دىستەرنە ياس شۇجى شى جىنيىڭ ايرىقىشا مان بەردى.

نىشكى موڭغۇلدا قىزمەت تەكسەرگەن كەزدە ياس شۇجى شى جىنيىڭ بىلاي دەپ اتاپ كورسەتتى: ەلمىز بىر تۇتاس كوپ ۇلتتى مەم- لەكەت، جۇڭخۇا ۇلتى كوپ ۇلتلىڭ ۇزدىكىسىز ارالاسۇ، نىشەسۇ، توعسۇي بارىسىندا قالىپتاس- قان. جۇڭخۇا وركەنيەتى جارسىمدى دا تۇرلىشە كوپ ۇلت مادەنيەتنىڭ قۇنارلى توپىرمانا تامىر تارتقان، تارىخى ۇزاق، دۇنيە جۇزىدەگى بىردەن - بىر ارادا ۇزىلمەگەن، دامىپ بۇگىنگە دەيىن كەلگەن وركەنيەت. از ۇلت مادەنيەتىن قورعاۋغا جانە جالغاستىرۇغا باسا مان بەرىپ، «گىسار» سىياقتى بەيزاتتىق مادەنيەت مۇرالارىن- دا قولداۋ جانە كومەك كورسەتىپ، مۇراگەرلەر- دى جاقسى باۋلىپ، ۇرپاقتار بويى جالغاۋ، جال- ھاستىرۇ كەرەك. ادامداردى دۇرس تارىخ كوز- قاراسىن، مەملەكەت كوزقاراسىن، ۇلت كوزقارا- سىن، مادەنيەت كوزقاراسىن ورناتۇغا جەتەكتەپ، ار ۇلت خالىقنىڭ ۇلى وتاندى شىنايى مويىندا- ۋىن، جۇڭخۇا ۇلتىن شىنايى مويىنداۋىن، جۇڭگو- شا سوتسىيالىزىم جولىن شىنايى مويىنداۋىن ۇزدىك- سىز بەكەمدەۋ كەرەك. جىلۇڭجىياڭ تۇڭجىياڭ قالاسى باچا حجىزۇ اۋىلى باچا قىستاعىندا، ياس شۇجى شى جىنيىڭ حجىزۇ ۇزاق تارىخقا، باي مادەنيەتكە يە ەكەندىگىن، اسىرەسە، بالقشلىق، اڭشلىق شەبەرلىگى جوعارى، ويۇ - ورنەك كور- كەمونەرى تاماشا، يماكانى ەرەكشە دىراققا يە ەكەندىگىن القادى. يۇناننىڭ برحاينىڭ بويىندا، ياس شۇجى شى جىنيىڭ بايزۇدىڭ ەداسىتۇرلى تۇراعىنا كىرىپ، ”بۇل ارانىڭ ورتاسى رەتتى دە تازا، ونىڭ ۇستىنە قارايايىم جەلگى بەينەسىن ساقىتاپتى، مۇنداي ۇلا باتىشسا ۇلگىدەگى ۇيدەن جاقسى، اۋىل سانىشىن ەسكە ساقىتاتۇغا بولادى“ دەپ ماداقىتادى.

ياس شۇجى شى جىنيىڭ از ۇلتىتاردىڭ وقۇ - اعارتۇ دىستەرىن دامىتۇغا وسكەلەڭ مان بەردى، نىشكى موڭغۇل داشۇەسىندە ساباقتاستار- دى ۇلى مۇرات ورناتىپ، تاباندىلىقپەن جىلمىدى جاقسى ۇيرەنىپ، نەگىزدى جاقسى قىلاپ، دارد- نىن ارتىتىرۇغا شابىتتاندردى؛ شياڭ ۇلتىتار داشۇەسى قۇرىلغاندىنىڭ 60 جىلدىكى كەزىندە

حات جولداپ قۇتتىقتاپ، مەكتەپتىڭ شىزاڭنىڭ ەكونوميكاسىنىڭ، قوعامنىڭ دامۇنىنا تىڭ دا-نا. عۇرلىم زور ۇلەس قوسۇن ۇمت ەتتى. شىنايى قامقورلىق، نىزگى تىلەك. ياس شۇجى شى جىنيىڭنىڭ ۇلتتىق وڭىر- لەرگە، از ۇلت بۇقاراسىنا كوڭىل ەبولۇى مەن كۇتكەن زور ۇمىتى از ۇلت بۇقاراسىن اسا شا- بىتتاندىرىپ، مول كۇش - قۇات توپىتاپ، ەلمىز- دىڭ ۇلت دىستەرنىڭ جانغا تاراۋىن بىرگە جازۇنا مۇمكىندىك جاسادى.

ارشىدايى العا تارتۇ -

ار ۇلت ۇلاندارى شى جىنيىڭ جولداس- تى ۇيتقى ەتكەن پارتىيا ورتالىق كومىيەتنىڭ شەشىمدەرىنە، ورنالاستىرۇلارىنا ساي تىلەك توعىستىرىپ، كۇش بىرىكتىرىپ، ۇدەرە العا تارتىپ، ۇلى نىتىماق، ۇلى دامۇ تۇنىن يىيك جەلبىرەتتى

يۇناننىڭ گۇڭشۇان ۇدان قىلاشغىنان جولعا شىغىپ، دۇلۇڭجىياڭ اۋىلىنا تارتساڭز، قان- پارلى تاۋدى اينالىپ تۇسكەندە بىر ادەمى دە وسى زامانىى داريا بويى شاعىن قالاشغى بىردەن كوزگە تۇسەدى.

جەلمەن بىرگە جەلبىرەگەن بەس جۇلدىز- دى قىزىل تۇ، سۇرى توبە، سارى قىابىرعالى دۇلۇڭ تۇرعىن ۇيلەرى، رەتتى دە تازا كوشەلەر بەينە بىر اسەم سۇرەتتەي كورىنەدى، بۇل ار- نىڭ كەزىندە دۇنيەدەن وڭاشا ”كەدەي وقشاۋ ارال“ ەكەندىگىنە ادامنىڭ سەنىگىسى كەلمەيدى. بۇل كۇندەرى بۇكىل دۇلۇڭجىياڭ اۋىلىندا. عى 1000نان استام وتباسىنداى بۇقارا تۇگەل. دەي جانغا ۇيلەرگە كوشىپ كىردى، قۇلىنباي، دۇلۇڭ بالى، دۇلۇڭ سىيرى، دۇلۇڭ تاۋىغى سىياقتى ەرەكشە ەگىنىشلىك، باغىمىشلىق كاسپتە- رى بارلىق جەردە گۇل اشتى.

تاغى بىر از ۇلت جەتسىپ الدى! بۇل جۇڭگوشا سوتسىيالىستىك تۇزىمىدەگى شەكاراداعى از ۇلتىتاردىڭ ”بىر قادامەن 1000 جىلدىن اتاۋ ”نىڭ جاندى امالىاتىنا اينالدى.

بارلىق ۇلت بىر وتباسىنىڭ ادامى، بىر وتباسىنىڭ ادامدارى تەگىس جاقسى تۇرمىس كە- شىرۇى كەرەك. كەدەيلىكتەن ارىلتۇ تەك بى- رىنىشى قادام، ئىپتى دە جاقسى تۇرمىس الى ال- دىمىزدا. ياس شۇجى شى جىنيىڭنىڭ ”جاپپايى دوڭگەلەك داۋلەتتى قوعام ورناتۇدا، بىردە - بىر ۇلت قاعىس قالمباۋ“ جونىدەگى ماڭزىدى تۇجرىمى ۇلتتىق وڭىرلەردەگى ار ۇلت كادىر - بۇقاراسىن ايرىقىشا جىگەرلەندىردى، ولار ەدال پارتىيا ورتالىق كومىيەتنىڭ شەشىمدەرى، ورنالاستىرۇلارى بويىنشا، ساياساتنىڭ شىغىس جەل- مەن، تاماشا تۇرمىسقا قاراي ۇمتىلا العا تارتۇدا. دامۇدى جەدەلدەتتىپ، ۇلتتىق وڭىرلەر كە- دەيلىكتەن ارىلتۇدان قامال اۋدا ماڭزىدى كە- زەڭدىك تابىستارعا قول جەتكىزدى.

جىجاۋ يەچىۋ، ياس شۇجى شى جىنيىڭ دال- ياڭشاعىنا بارغاندا اماندان بارغان يزۇ كەدەي بۇ- قارانىڭ بىرى. بۇرىن ونىڭ جاتىن - ورنى مەن مال قوراسى بولىنەگەن، ئورتوت ماۋسۇمدا جەل ازىناپ تۇراتىن.

بۇل كۇندەرى جىجاۋ يەچىۋ كوشىپ كىرگەن جانغا ۇيدە دەرىبەس اس ۇي مەن تازا. لىق ۇيى بار، ار كۇنى بەت جۇىپ، ەتىس شوتكىلەۋ ۇيدىنەگىلەردىڭ جاقسى ادەتىنە اينال- دى. قىستاقنا كوللەكتىۋ شارۋاشلىق دامىتىلدى، جىجاۋ يەچىۋ مۇندا جۇمىس سىتەيدى، ۇيلەرنە- دە تاغى كارتوپ ەگىپ، سىير باغىپ، كىرىستە- رىن دە بىرتالاي ارتتىردى.

جىجاۋ يەچىۋدىڭ وزگەرىسى ەدال ۇلتتىق وڭىرلەردەگى كەدەيلىكتەن ارىلتۇدان قامال اۋ تاپىستارىنىڭ نىقىمام كورنىسى. ساناققا قاراعاندا، ۇلتتىق 8 ولكە، رايونداى كەدەيلەر جان سانى 2012 - جىلى 31 مىللىون 210 مىڭ ادامنان 2018 - جىلى 6 مىللىون 30 مىڭ ادامغا ازايىپ، كەدەي- لىكتىڭ تۇلۇ سالىستىرماسى 20.8%تىن 4%كە تومەندەگەن.

سونمەن بىرگە، ۇلتتىق وڭىرلەر قاتىناس، خابارلاساۋ، ەلەكتىر قۇاتى، اۋىز سۇ، نەگىزگى ەلۇمەتلىك قىزمەت وتەۋ سىياقتى جاقىتاردا دار- شىندى دامۇعا قول جەتكىزدى. قاتىناستى مىسال نەسەك، ۇلتتىق 8 ولكە، رايوننىڭ تاس جولى ۇزىندىكى بىر مىللىون 180 مىڭ كىلومەتەردەن استامغا جەتتى، تەمىر جولى ۇزىندىكى 36 مىڭ كى- لومەترگە جەتتى، جوعارى قارقىندى تەمىر جولى

ۇزىندىكى 5000 كىلومەتەردەن استى. لانجىۋ - شىنجاڭ جوعارى قارقىندى تەمىر جولى، موتو تاس جولى، دۇلۇڭجىياڭ تۇنەلى سىياقتىلار دامۇ يىنجەنەريياسى، خالىق تۇرمىسى يىنجەنەريياسى، اۋەلى، ۇلتتار نىتىماعى يىنجەنەريياسى سانالادى.

تابىستارعا قول جەتكىزۇدى پارتىيا ورتالىق كومىيەتنىڭ، مەملەكەتنىڭ كەڭەستىڭ وسكەلەڭ مان بەرۇى مەن پارمەندى تۇردە قارجى قوس- ۇنىنان بولە قاراۋعا بولمايدى. مەملەكەتنىڭ كەڭەس كەدەيلەردى سۇيەملەدۇ كەڭەسى قاە- داعان ساندى مالىمەتتەرگە قاراعاندا، 2013 - جىلدىن باستاپ، ۇلتتىق 8 ولكە، رايونعا جالپى قوسىلغان ورتالىق قازىنانىڭ كەدەيلەردى سۇيە- مەلدەۋ قارجىسى جىيى 227 مىللىارد 930 مىللىون يۇان بولپ، سايكەس مەزگىلدەگى بۇكىل ەلدە- گى قارجى جالپى مولشەرنىڭ 44.3%تىن يەلە- گەن. 2018 - جىلى ورتالىق قازىنانىڭ ارناۋلى تۇردە كەدەيلەردى سۇيەملەدۇنە جالغاندان قو- سىلغان قارجىنىڭ نىشىنەن 12 مىللىارد يۇاندى ”ئۇش رايون، ئۇش وبلىسقا“ سىتەتۇگە ارنايى ورنالاستىرىلىپ، بۇكىل ەلدەگى جالغاندان قوسىل- مان قارجىنىڭ 60%تىن يەلەگەن.

نىتىماقتاسا ئوزارا كۆمەكتەسىپ، ار ۇلت اناردىڭ دانىندەي تىغىز ۇيىستى.

قۇربان اتايدىڭ قىزى توختىجان قۇربان يىيىل 90 جاستا. بۇل كۇندەرى ياس شۇجى شى جىنيىڭنىڭ جاۋاپ حاتى ونىڭ ۇينىدەگىلەر- دىڭ ”اسىل مۇراسى“نا اينالدى. كاريا قىزىل ە- تۇستى وتباسى ساتتىن جالغاستىرىپ، تىيانشاننىڭ وڭتۇستىگى مەن سولتۇستىگىنە ۇلتتار نىتىماعىنىڭ تۇقىمىن سەبۇ - ياس شۇجى شى جىنيىڭگە بولغان ەڭ جاقسى العىس ەكەندىگىن ايتادى.

توختىجان قۇربان كاراياننىڭ كىشى ۇلى يىمىنجان ايمىسا قىستاق پارتىيا ياچەيكاسىنىڭ شۇجىيى. ”قىستاق تۇرغىندارى مەنىڭ قۇربان اتايدىڭ جىيەنى ەكەنمىدى بىلەدى، تۇگەلدەي ماغان ەرەكشە سەنەدى، ياس شۇجى جاۋاپ حات جازىپ بىزگە شىنجاڭنىڭ اناعۇرلىم كوركەم بولاشاعىن بىرگە قۇرۇمىزدى ايتتى، قىستاق پارتىيا ياچەيكاسىنىڭ شۇجىيى بولغان مەن اۋىل- داستاردى تىبتەن جاقسى تۇرمىس وتكىزۇگە باس- تايىمىن“، - دەدى ول.

ۇلتتار نىتىماعى، العاباسارلىغىنداى وزات ورن قۇرۇدى تەرەڭدەي، كەڭىنەن ىلكەرلە- تىپ، جۇڭخۇا ۇلتى ورتاق تۇلعا تانىمىن ۇزدىك- سىز بەرىك ورناتۇ سىندى وسى نەگىزگى ارقاۋ- دى مىقتى ۇستاپ، ۇزدىكىسىز تۇردە سالانى كە- گەيتىپ، دانەكەردى مولايىتىپ، مەحازىمدى كە- مەلدەندىرىپ، گۇمانىياترلاندىرۇعا، بۇقارالاد- دىرۇعا، ناقىتلاندىرۇعا تىپتەن كوڭىل ەبولدى... شى جىنيىڭ جولداسى ۇيتقى ەتكەن پارتىيا ورتالىق كومىيەتنىڭ قامقورلىغىندا، جەتەكشىلە- گىندە ارقايسى ۇلتىتاردىڭ بىرگە تۇرۇنىڭ، بىرگە ۇيرەنۇنىڭ، بىرگە دىستەۋنىڭ، بىرگە شاتتائۇنىڭ شارت - جاعدايى ۇزدىكىسىز جاقسا- رىپ، جۇڭخۇا ۇلتى ورتاق تۇلعا تانىمى ۇزدىك- سىز كۇشەيدى.

ەكولوگىيا جاقسارىپ، ”تۇنىق سۇ، جاسىل تاۋ - باعالى بايلىق“ ۇستانمى ۇلتتىق وڭىرلەر- دە جۇرت جۇرەگىنە تەرەڭ ۇيالادى.

دالى بايزۇ اۋتونوميالى وبلىسى دالى قالاسى ۇانچىاۋ قالاشغى گۇشىڭ قىستاعىنىڭ قىستاق تۇرغى- نى لى دىچاڭنىڭ ئۇيى برحايدىڭ بويىنىدا. 4 جىلدىن بەرى، ول ياس شۇجى شى جىنيىڭنىڭ تاپسىرماسىن ەسىندە بەرىك ساقىتاپ، ار كۇنى برحايدىڭ سۇنىڭ ساپاسىنىڭ وزگەرىسىن باقى- لاۋعا كوڭىل قويدى. ”ايتەۋ ۇاقتىم بولسا، مەن ىلغى قىابىراڭداى تۇرمىستىق قوقسىقتاردى تازالاپ، جاعالاۋعا تايۋاداعى ولگەن سۇ وسىم- دىكتەرى مەن بالدىرلاردى سۇزىپ ىلىپ شىعا- مىن“، - دەدى لى دىچاڭ.

تايۋ جىلداردان بەرى، ەڭبەگى قازىر سە- ئڭەتن، يىگىلگىن كەيىن كورەتن برحايدى قور- عاۋدان، وگاۋدان قامال اۋ شاقىياسى باستالدى. وگاۋ ونىمدىلىگىنە جەتۇ ئۇشنىن، دالى تاغى شاڭخاي قاتىناسى داشۇەسىنىڭ يۇنىنان (دالى) زەرەتتەۋ ورنى سىياقتى قۇرىلمىلاردىڭ ماماندارىن ۇسىنىس ەتىپ، برحايدىڭ ”تامىرنى ۇستاتىپ“ كوردى.

بۇگىنگى برحاي، تازاردى، كورىكتەندى. يىيىل الدىڭغى 5 ايدا، بۇكىل برحاي كولىنىڭ سۇ

ساپاسى تۇگەلدەي II تۇردە بولدى. ”ياس شۇجىدىڭ دالىغا تاغى كەلۇىن، گۇشىڭ قىستاعىنا تاغى كەلۇىن ئۇمىت ەتەمىن. بىزدىڭ ەكولوگىيالىق ورتامىزدى كورسىن، بر- حايدىڭ وزگەرىسىن كورسىن“، - دەدى لى دىچاڭ ۇمىتتەنە.

تاڭداۋلى ەداسىتۇرلى مادەنيەت جالغاستىرىل- دى، وقۇ - اعارتۇ دىستەرى جىلدام دامىدى، از ۇلت بۇقاراسىنىڭ رۇحانى تاپسى سەزمى ۇزدىك- سىز كۇشەيدى.

”بىر ايكىش نو يوۋ نو و، ي ۇان نو. يو و حاي بو ي ۇان قۇلىشنا ۇيرەن، يو و حاي بو ي ۇان قۇلىشنا ۇيرەن، يو و ي ۇان نو“. بۇل خانزۇ، چىياڭزۇ ەكى ۇلتنىڭ تىلىمەن اينىلغان خالىق ەانى «بىر ايكىش» سىچۇان ولكەسى بەيجۇان چىياڭزۇ اۋتونوميالى اۋدانىنداى ار ۇلت ەڭبەكشى خالىق ارانىدا تارالىپ كەلەدى.

2008 - جىلى 12 - مامىر“ ۇنچۇان ەرەك- شە اۋىر جەر سىلكىنىسىنەن كەيىن وزگە جەرگە قايتا سالىنغان بەيجۇان جانغا اۋدان قىلاشغىنا جەر سىلكىنىسىنەن كەيىن كوشىپ كەلگەن ار ۇلت بۇقاراسى قونىستانغان، تۇرلىشە ۇلتتىق سالت - سانا، تۇرمىس ەتاسلى ۇزارا ارالاسقان. بىر - بىرلەگەن جالپاق جۇرت جاتقا ايتاتىن چىياڭزۇ اندەرى، ادەمى دە وىناقى چىياڭزۇ بىلەرى ارقىلى بۇكىل اۋدانداى ار ۇلت بۇقارا- سى ۇزارا ئۇستىسىپ، ۇزارا سىسىپ، بىر - بىرىمەن قارىم - قاتىناستا بولپ، بىرىن - بىر- رى تولقىتاپ، شىنايى مويىنداۋ سەزمى مەن تا- ۋەلدىلىك سەزمى ۇزدىكىسىز كۇشەيدى، اۋەلدە- گى ۇزارا بەيتانىس جۇرەكتەر بىرتىندەپ جاقىن- داسىپ، جالغاستى. ”قازىرگى بەيجۇاندا كەيىر خانزۇ بۇقاراسى چىياڭزۇ اندەرىن از ۇلت بۇقارا- سىنان دا جاقسى ايتادى، كوپىشلىك ۇلتتار مادەن- يەتنىڭ اۋىس - كۇيسى بارىسىندا سۇيىسپەنشە- لىكتەرىن بەكەمدەي ئۇستى“، - دەدى بەيجۇان چىياڭزۇ اۋتونوميالى اۋداندىق پىارتكومنىڭ شۇجى لاي جۇن تانىستىرىپ.

بۇل كۇندەرى حانى ساتىلى اتىزى، خۇاشان جارتاس سۇرەتتەرى سىياقتى 14 ئۇرلى از ۇلت جانە ۇلتتىق ۇمىر تارىخى جەلگى سە- كەرتكىشتەرى دۇنيە جۇزىلىك مادەنيەت مۇرالالا- رى تىزىمىنە نىسپ، ۇيغۇر ۇلتىنىڭ مۇقامى، موڭغۇل ۇلتىنىڭ خالىقتىق سارىنى، حۇيزۇ ۇلتى- نىڭ خۇا - برى سىياقتى 15 ئۇرلى از ۇلت مادەن- يەت - كوركەمونەر مۇرالارى دۇنيە جۇزىلىك بەيزاتتىق مادەنيەت مۇرالارى تىزىمىنە نىسپ، بۇكىل ەلدەگى جالپى سانىدا ۇستاتىن سالىستىر- ماسى تۇگەلدەي ئۇشنىڭ بىر ۇلەسىنەن استى.

وقۇ - اعارتۇ دىستەرى ۇلتتىق وڭىرلەردىڭ ۇزاق ۇاقىتتىق دامۇنىنا سايداى، ار بىر از ۇلت وتباسىلارنىڭ ۇمىتى مەن بولاشاعىنا سايداى. 2018 - جىلدىڭ سونىندا، بۇكىل ەلدەگى از ۇلت- تاردىڭ مەكتەپتەگى وقۇشىلار سانى 30 مىللىون 94 مىڭ ادامغا جەتپ، مەكتەپتەگى وقۇشىلار جالپى سانىنىڭ %10.9تىن يەلەدى؛ مەكتەپكە دە- يىنگى 3 جىلدىق ئارىبەدەگى جالپى وقۇعا ئۇسۇ سالىستىرماسى، مىندەتتى وقۇ - اعارتۇدىڭ بە- كەمدەلۇ سالىستىرماسى، تولىق ورتا مەكتەپ كە- زەڭىندەگى جالپى وقۇعا ئۇسۇ سالىستىرماسى جانە جوعارى وقۇ - اعارتۇداى جالپى وقۇعا ەداسى سالىستىرماسى جەكە - جەكە 2015 - جىلدا. عدان 6.7، 1.2، 1.8 جانە 8.1 پايىز جوعارىلغان. ...

توتەنشە ۇمىتتەنىپ، قىابىراتانالعا تارتۇدىڭ باتىل كۇشنى ۇبىستىردى؛ نىزگى قام- قورلىقپەن ار ۇلت خالىقنىڭ جۇرەگىن جىلتتى. ”قوس 100 جىلدىق“ كۇرەس نىساناسىن جۇزەگە اسىرۇدا، جۇڭخۇا ۇلتىنىڭ ۇلى گۇلدەن- ۋى سىندى جۇڭگو ارمانىن جۇزەگە اسىرۇدا، سوزسىز، 56 ۇلتنىڭ نىتىماعى مەن كۇش - قوا. تىنا سۇيەنەمىز. شى جىنيىڭ جولداسى ۇيتقى ەتكەن پارتىيا ورتالىق كومىيەتنىڭ پارمەندى بايىشلىغىندا ار ۇلت ۇلاندارى بىلەك سىبانا قايد- راتاننا دىستەپ، قول ۇستاسا جانغا داۋىرگە ۇمتتە- لىپ، جۇڭخۇا ۇلتىنىڭ ۇلى گۇلدەنۇى سىندى جۇڭگو ارمانىن جۇزەگە اسىرۇدىڭ داڭقىل جو- لىندا ارشىندى قادامەن العا تارتۇدا.

(قاتىناسقان تىلشەلەر: جاڭ خايلىي، جاڭ چىن، جى جىپىڭ، دىڭ پىچۇان، اينۇر)

(شىنخۇا اگەنتىسىنىڭ 9 - ايدىڭ 26 - كۈنى بەيجىڭنەن بەرگەن خابارى)